

ZROD NOVÉHO KONCERTU VELMOCÍ

Aneta Čepičková

SKŘIVAN, Aleš. Zrod nového koncertu velmocí. In SKŘIVAN, Aleš. *Evropská politika 1648–1914*. 1. vyd. Praha: Aleš Skřivan, 1999. S. 198–219. ISBN 80-902261-3-2.

KRYMSKÁ VÁLKA – ZLOM VE VÝVOJI EVROPSKÉ POLITIKY

Francouzský císař Napoleon III. považoval Rusko za hlavní překážku velmocenkého nástupu Francie a také ruský car Mikuláš I. se stavěl vůči novému režimu v Paříži velmi nepřátelsky. Roku 1852 Francie začala požadovat, aby Turci svěřili klíče od svatých míst v Jeruzalémě a dalších městech katolickým mnichům, což cara pobouřilo, a když koncem roku vláda francouzskému nátlaku ustoupila a pravoslavní mniši přišli o dasavadní roli strážců svatých míst, vyslal v únoru 1853 do Konstatntinopole misi vedenou ministrem námořnictví knížetem Alexandrem Sergejevičem Menšikovem a požadoval výměnu tureckého ministra zahraničí Fuada, který ustoupil Francouzům, změnu rozhodnutí o svatých místech ve prospěch pravoslavné církve a především usiloval o to, aby sultán smluvně uznal ruského cara za ochránce všech svých křesťanských poddaných. Turecký sultán Abdülmecid I. byl ochoten prvním dvěma požadavkům vyhovět, ale třetí odmítl. Na to opustil Menšikov Konstantinopol, byly přerušeny diplomatické styky mezi Ruskem a Tureckem a v červenci ruská armáda bez předchozího vyhlášení války okupovala Moldavsko a Valašsko, jejichž vyklizení Petrohrad podmiňoval splněním všech tří požadavků. Tento krok vyvolat značné podezření v Londýně i ve Vídni.

Pokusem o řešení krize byla konference konaná 24. července 1853 ve Vídni, jejíž výsledkem byla nóta z 1. srpna 1853, jíž zástupci Británie, Francie, Rakouska a Pruska navrhli kompromisní řešení sporu. Rusové s podmínkami nóty souhlasili, zatímco Turci se dožadovali změn. V únoru 1853 západoevropské velmoci podepsaly dohodu o společném postupu ve východní otázce a rozhodly se pro demonstraci podpory Turecku, která Turky povzbudila a 4. října 1853 vyhlásili Rusku válku. Poté co Rusko odmítlo výzvu Francie a Británie na stáhnutí jednotek z podunajských knížectví, uzavřeli tyto dvě země 12. března 1854 spojeneckou smlouvu a posléze vyhlásily Rusku válku.

Zatím co Anglie a Rusko si nepřáli zásadní změnu evropského smluvního systému, Francie podnítila konflikt ve sféře východní otázky především s cílem dosáhnout revize

vídeňského uspořádání z roku 1815 a nyní se stala rovnocenným partnerem Británie, aby po válce načas dokonce dosáhla primátu na kontinentě. Obě válčící země se snažili na svou stranu získat Rakousko, které zůstalo po celou válku nestranné, ale vyvíjelo značnou diplomatickou aktivitu. Na přelomu let 1854/55 se na stranu spojenců přidalo Sardinské království, ale od počátku roku 1855 rostlo napětí mezi Brity a Francouzi, vyvolané diskusí o způsobu vedení války.

I přes počáteční ruské úspěchy se projevíly důsledky přavahy západoevropských velmocí nad feudálně-nevolnickým Ruskem, ve kterém narůstala únava válkou a vyčerpání financí. Koncem roku 1855 Francie požádala Rakousko, aby tlumočilo Rusku mírové podmínky. Základem návrhu byla neutralizace Černého moře a postoupení části Bessarábie Moldavsku. Pod tlakem spojenců Vídeň sdělila Petrohradu, že pokud nebudou souhlasit, přistoupí Rakousko ke koalici. Car podmínky přijal 1. února 1856. Na to 15. února začala v Paříži mírová konference, které se kromě účastníků války zúčastilo také Rakousko. Po skončení dorazili do Paříže také zástupci Pruska a 25. února začal mírový kongres. Výsledkem vyjednávání byla mírová smlouva ze 30. března 1856. Podmínky, které uložila Rusku byly pro něj velmi těžké, například museli přistoupit na to, že ochranu sultánových křesťanských poddaných bude společně vykonávat pět velmocí. Porážka také vedla k prohloubení krize v zemi a její mezinárodní postavení bylo otřeseno. Naopak Velká Británie upevnila svůj vliv ve sféře východní otázky a načas se zbavila silného protivníka. Francouzské císařství dosáhlo vítězstvím „odčinění“ porážek z let 1812–15 a na půl druhého desetiletí se stalo první velmocí na kontinentě. Rakousko dosáhlo svým postupem v podstatě pochybného výsledku. Po roce 1856 se habsburská monarchie dostala do nebezpečné izolace a na rozdíl od předchozích dekád se musela spoléhat pouze na své vlastní síly.

SJEDNOCENÍ ITÁLIE V KONTEXTU MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Itálie zůstávala po staletí pouze geografickým pojmem. Od roku 1815 dominoval na poloostrově rakouský vliv, ale v 50. letech se nadějí italských vlastenců stalo Sardinské království, jediný stát na poloostrově, kde vládla italská, v tomto případě savojská dynastie. Ministerský předseda hrabě Cavour pochopil, že bez podpory některé z velmocí není uskutečnění sardinských aspirací možné a vyhlídka na podporu od Francie učinila jeho úvahy o vytlačení Rakušanů z poloostrova reálnějšími. Od poloviny 50. let se vztahy mezi Rakouskem a Sardinským královstvím zhoršovaly a roku 1856 došlo v důsledku protirakouských výpadů v sardinském tisku k přerušení diplomatických styků. 20. července 1858 proběhlo tajné setkání Napoleona III. s Cavourem, jejíž výsledkem byla

ústní dohoda, že Sardinské království vyvolá válku s Rakouskem a poté bude vojensky podpořeno Francií. Spojenecká smlouva byla podepsána 10. prosince 1858.

Vídeň se mohla konfliktu vyhnout, kdyby získala spojence, ale jelikož by se musela rozhodnout pro určité ústupky, nikoho na svou stranu nezískala. I přeto ale nebylo pro francouzskou diplomacii snadné habsburskou říši izolovat a pro Cavoura bylo velmi obtížné válku s Rakouskem vyprovokovat, při čemž jeho první pokusy naprosto ztroskotaly. Nakonec Rakousko zahájilo operaci proti sardinským silám 29. dubna 1859 po Cavourově odmítnutí ultimáta na stažení sardinských ozbrojených sil od lombardské hranice, snížení jejich stavu a rozpuštění dobrovolnických oddílů, které se zformovaly na sardinském území. Tento konflikt v roce 1859 bývá prezentován jako „první krátká válka v moderních dějinách“, jelikož probíhala necelé tři měsíce.

Na obou stranách panoval chaos, Francouzi neměli strategický plán, jejich akce byly často improvizované a hazardní. Příčinou jejich úspěchu tak z velké části byla váhavost a neschopnost na straně Rakušanů. Po několika povstáních a porážkách rakušanů vznikly po Itálii prozatímní vlády, zformované stoupenci spojení se Sardinským královstvím. Ve Francii rostla velká nespokojenost a vyhlídka na delší konflikt vyvolávala na obou stranách značné obavy, které přinutily Paříž a Vídeň hledat východisko. 12. července 1859 byla podepsána dohoda o příměří, na jejíž základě byla Lombardie předána Francii, která ji postoupila Sardinskému království. V Turíně zapůsobila zpráva o tomto jednání jako bomba a Napoleon III. se přes noc stal z ochránce italské věci jejím zrádce. Nakonec poněkud zmatenou válku ukončil mír uzavřený mezi Rakouskem, Francií a Sardinským královstvím v Curychu 10. listopadu 1859.

Velkou podporu snahám Cavoura začala poskytovat Británie, která důrazně prosazovala princip nezasahování do vývoje v Itálii. V březnu 1860 rozhodlo hlasováním obyvatelstvo ve střední Itálii drtivou většinou o připojení k Sardinskému království a v dubnu bylo tímtéž způsobem rozhodnuto o připojení Savosjka a Nizzy k Francii.

V dubnu 1860 vypuklo povstání proti Bourbonům na Sicílii, které s podporou Británie přijel posílit legendární vůdce vlastenců Giuseppe Garibaldi. Ten ovládl Sicílii a jižní Itálii s Neapolí, načež byla tato území připojena k Sardinskému království a moc předána sardinskému králi Viktoru Emanuelovi II.

Nový parlament, v němž zasedli poslanci z celé Itálie, prohlásil 17. března 1861 v Turíně Viktora Emanuela „králem italským z milosti boží a vůle národa“. Itálie byla sjednocena s výjimkou Benátska (jež bylo připojeno roku 1866) a Říma (které bylo součástí od roku 1870). Z celoevropského hlediska šlo o změnu prvořadého významu, kdy se na místo

malého Sardinského království na mapě objevil nový, mnohem silnější stát, který měl brzy začít prosazovat své nároky na členství v koncertu velmocí.

SJEDNOCENÍ NĚMECKA ŽELEZEM A KRVÍ

Podobně jako v případě Itálie potvrdil vídeňský kongres v roce 1815 také politické roztržité Německa. V důsledku jeho rozhodnutí vznikl Německý spolek, sdružení 41 států a svobodných měst, v němž si udržela rozhodující vliv habsburská monarchie. Předpoklady hospodářského rozvoje zlepšil teprve vznik Celního spolku roku 1834 a až v 50. letech se začalo dynamicky rozvíjet pruské hospodářství a proběhly změny, jimiž se vytvářely předpoklady pro to, aby se Německo na sklonku 19. století stalo prvořadou průmyslovou velmocí. V 60. letech Prusko eliminovalo vliv habsburské monarchie v Celním spolku, který s ní roku 1865 podepsal smlouvu jako s kterýmkoli cizím státem. Vytvoření silného národního státu se stalo nezbytností v zájmu národní nezávislosti a bylo potřeba zajistit, aby do německých záležitostí nadále už nebylo možno zasahovat zvenčí.

Velkým zlomem byl nástup tehdejšího pruského velvyslance v Paříži Otta von Bismarcka do úřadu pruského ministerského předsedy dnem 23. září 1862, který se ukázal být vhodně zvolenou osobou pro úkoly, které měl splnit. Z mezinárodního hlediska měl Bismarck dva hlavní cíle: usiloval o likvidaci rakouského vlivu v Německu a současně se snažil zajistit, aby Francie zůstala stranou v případě konfliktu s habsburskou monarchií. Vývoj nahrál jeho záměrům, neboť mezinárodní postavení uvedených velmocí bylo nepříznivé. Jeho prvním výraznějším úspěchem na mezinárodním kolbišti bylo zmaření rakouských snah na reformu Německého spolku.

Příležitost podniknout první rozhodný krok na cestě ke sjednocení Německa mu poskytli Dánové, kteří začali porušovat ustanovní Londýnského protokolu z roku 1852, který potvrdil autonomii dvou vévodství, Šlesvicka a Holštýnska, která i přes revoluční snahy zůstala Dánsku. Tímto porušením se dostali do konfliktu se dvěma velmocemi, aniž měli zajištěno, že je zbývající členové koncertu budou plně podporovat. Na porušení protokolu reagoval sněm Německého spolku vojenským zásahem proti Dánsku a koncem prosince 1863 poslal jednotky na obranu práv Holštýnska, načež se Dánské síly stáhly. Další fáze krize začala uzavřením dohody mezi Rakouskem a Pruskem ze dne 17. ledna 1864, jejíž formálním cílem byla obrana ustanovení londýnského protokolu. Na přelomu ledna a února obsadili jejich jednotky obě vévodství a 19. února překročily dánskou hranici. Slabší dánské síly nebyly schopny klást dlouhodobější odpor a byly poraženy. 1. srpna byl podepsán preliminární mír a finální mírová smlouva 30. října 1864. Dánsko postoupilo vítězím jako celek Šlesvicko,

Holštýnsko a malé Lauenbursko. Správa Holštýnska byla předána Rakousku smlouvou ze dne 14. srpna 1865.

Odstranění rakouského vlivu z Německa byl další a mnohem obtížnější úkol, který stál před Pruskem. Úspěch lze přisvojit zejména Bismarckově rozhodování a jeho přesnému odhadu reakcí ostatních velmocí. Od počátku roku 1866 vývoj směřoval nezadržitelně k válce. Důležitým úspěchem pruské diplomacie byl podpis spojenecké smlouvy s Itálií 8. dubna 1866, ve které se italská vláda za slib zisku Benátska a půjčku ve výši 120 milionů franků zavázala, že do tří měsíců po vypuknutí války německých velmocí vstoupí do konfliktu na straně Pruska. Koncem jara 1866 podnikli oba soupeři poslední přípravy. Berlín se podařilo provokacemi přimět Rakousko, aby 11. června navrhlo mobilizaci jednotek Německého spolku proti Prusům a 14. června byla vyhlášena „spolková exekuce“ vůči Prusku. To však obratem z Německého spolku vystoupilo a 15. června 1866 zahájilo válečné operace. Třebaže na straně Rakouska stály všechny střední státy, situace protipruského seskupení se od počátku nevyvíjela příznivě. Prusové několika rozhodnými akcemi vyřadili menší státy a poté se soustředili na Rakousko. Pruská armáda zamířila třemi proudy do Čech a k rozhodující bitvě došlo 3. července 1866 u Sadové poblíž Hradce Králové, v níž císařská armáda utrpěla porážku. Příměří bylo podepsané 26. července v Mikulově, a jejíž podmínky poté potvrdil pražský mír 23. srpna 1866. Byl rozpuštěn sněm Německého spolku, který přestal existovat a novým sdružením německých států se stal Severoněmecký spolek, plně ovládaný Pruskem. Ztráty habsburské monarchie byly značné, rakousko přestalo být německou a italskou mocností a války z let 1859 a 1866 znamenaly vytlačení habsburské monarchie z prostorů, v nichž se angažovala po staletí.

Po porážce Rakouska představovala Francie poslední významnou překážku na cestě ke sjednocení Německa. Francouzská vláda Berlínu předložila požadavky na územní kompenzaci na Rýně, které Bismarck rezolutně odmítl, načež dala Paříž v listopadu 1866 najevo, že by její ambice upokojilo připojení Lucemburska, jednání ale ztroskotala. Opět se projevila mezinárodní izolace Francie, již podpořila pouze habsburská monarchie, která se vyrovnáním s Maďary v únoru 1867 proměnila v dualistický státní útvar Rakousko-Uhersko. V březnu 1868 se Německo domluvilo s Ruskem, že v případě útoku dvou mocností měl partner přispěchat napadanému na pomoc. Velmi obezřetně si musel Bismarck počínat s ohledem na jihoněmecké státy, protože ty musely dostát svým spojeneckým závazkům vůči Severoněmeckému spolku jen tehdy, bude-li Francie útočníkem. V této souvislosti velmi obratně využil napětí, které vzniklo kvůli otázce španělského trůnu a vmanévroval Francii do role útočníka, která 19. července 1870 vyhlásila Prusku válku. Mezinárodní postavení

Francie bylo v důsledku izolace mimořádně nepříznivé a brzy po zahájení bojů se na jejich straně projevíly vážné nedostatky. Po několika Francouzských porážkách situace využili Italové, kteří v září 1870 obsadili Řím, a Rusové, již 29. října téhož roku vypověděli klausuli pařížského míru o neutralizaci Černého moře. Porážky také přivodily pád druhého císařství ve Francii a již 4. září 1870 byla v Paříži svolána republika. Nový režim se pokusil pokračovat ve válce, ale postavení Francie se nadále výrazně horšilo, což přimělo republikánský režim k podpisu předběžných mírových podmínek 28. února 1871. Krátce nato, 18. března, propuklo v Paříži povstání, aktivita radikálních elementů vedla k vyhlášení komuny a začala válka Francouzů s Francouzi. Konečná mírová smlouva byla podepsána až 10. května 1871 ve Frankfurtu nad Mohanem. Francie jejím podpisem ztratila Alsasko a Lotrinsko a zavázala se vyplatit Německu obrovskou válečnou náhradu ve výši 5 miliard zlatých franků, teprve po jejím splacení roku 1873 opustily německé jednotky Francii.

Již předtím završil Bismarck své životní dílo, když 18. ledna 1871 proběhlo v Zrcadlové síni zámku ve Versailles slavnostní vyhlášení Německého císařství. Bismarck opět vytěžil ze situace maximum a obratnými ústupky získal pro myšlenku jednoty jihoněmecké státy. Dověření procesu sjednocení Německa znamenalo definitivní destrukci vídeňského systému a prakticky naráz se změnilo rozložení sil v Evropě. Německo představovalo velmoc prvořadého významu, s níž bylo nutno počítat.